

A KONZERVATÍV ÁRAMLAT

ASBÓTH JÁNOS

Ha volt *best-slandered*, „legjobban rágalmazott” párt a világon, a magyar konzervatív párt volt ez, melytől az emberek egy fél századon át megtagadtak mindent, hogy a tények és az eredmények szolgáltassanak neki igazságot, adjanak neki igazat *mindenben*, és tegyenek mellette egymásután kétszer oly tanúságot, melynél nyomósabb már nem lehetne más egyéb, hanemha maga a magyarságnak végtönkre jutása. De valamint az egészséges szervezetben a bódulatot a kijózanodás, és valamint a kicsapongást, ha nem az enyészet, akkor az önmérséklet és az erőgyűjtés követi: úgy kellett végre is elodázhatatlanná, mert szükségyszerűvé válnia a konzervatív eszme érvényre jutásának.

NEMZETI KONZERVATIVIZMUS

Ottan állunk ismét, hogy a felejthetetlen emlékezetű gróf Dessewffy Aurél szávaival élve: „minden lehető haladásaink közt legsürgetőbb a *jó rendnek haladása*, mint szövetségese, nem ellentéte a szabadságnak, és inkább érezzük, mint valaha, hogy hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzetnek, hogy boldoguljanak, státusemberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek legyenek.”¹

Igaz, még mindig vannak elegen, akiknek szokása és érdeke ellenkezik a renddel; de napról napra növekszik a renddel együtt feláldozott érdekek felzúduló visszahatása ellenük, és nemsokára itt lesz az idő, hogy az ellenállókat mint a pelyvát söpri el a közvélemény fürgetege. Akivel a még hiszékeny boldog naivitást csak néhány évvel ezelőtt is rém gyanánt ijesztgették, az a valódi államférfiú ma már a jobbak egyedüli reménye, és napról napra inkább lesz a közbizodalom emberévé.² Nem szenvedhet ugyan kétséget, hogy az ötven évig uralkodott baliránynak kracholt eszméihez, a szereplés dicsőségéhez és a hatalomnak bár ma már fenékgig kimártogatott húsos fazekaihoz a haza nyilvánvaló kárára is görcsösen ragaszkodók konzorciuma újból meg fogja kísértetni foszlott zászlói alá gyűjteni a hiszékeny értelmetlenség dandárait, és bár puska-porfogyottan is, még egyszer elé fogja vezetni a tüzelővonalba a régi rágalmak rozzant ütegeit. Azok, akiknek a jó rend és a nemzeti reális érdekek iránt érzékük nincs, sohasem mulasztották el azzal vádolni ezeknek védőit, hogy a haladásnak és a szabadságnak ellenségei, és a felbomlás politikusai már csak azért is retrográd törekvésekről vádolják a konzervatív és konszolidáció embereit, hogy ezzel is takargassák saját irányuk destruktív voltát.

* Részlet a következő könyvből: Asbóth János: *Magyar konzervatív politika* (3. kiad.) Légrády, Bp. 1875. *A konzervatív áramlat* című fejezet, 11–15., 16–24. és 26–29. oldalak. A szöveg helyesírásán, akárcsak tördelésén, a legszükségesebb esetekben változtattunk, a könnyebb olvashatóság és megértés kedvéért közcímekkel és jegyzetekkel láttuk el. (A Szerk.)

1 Gróf DESSEWFFY Aurél: *X. Y. Z. könyv* [1841] (reprint) NKE–MTKK, Bp. 2014. 79. (Kiemelések úgy itt, mint a későbbiekben is, az eredetiben.)

2 Báró Senney Pálról (1822–1888) a kötet kiadásának évében, 1875-ben alakult Konzervatív Párt – Jobboldali Ellenzék vezetőjéről, a reformkori és a dualizmuskori Képviselőház tagjáról van szó, aki később a Főrendi-ház elnöke és országbíró lett.

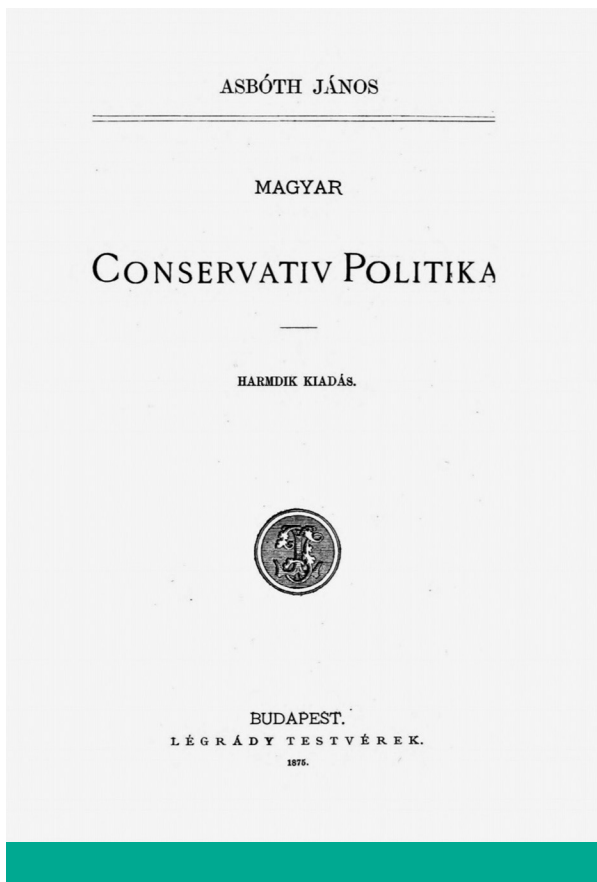
De az előrelátható rágalom ellenében bátran hivatkozhatunk arra, hogy a szabadság és a haladás ellenzése, a hátramenés nem volt a magyar konzervatív politikája soha, és bátran utalhatunk ama nemes ígéretekre, melyeket a '40-es évek elején a konzervatív zászlóra írt e pártnak ama lánglelkű ifjú vezére, kit oly korán ragadtak ki a haza jobbainak gyér sorából az emberfölötti küzdelem és a hazafi kétségbeesés roncsoló izgalmai. Igenis, tiszta öntudattal hivatkozik a magyar konzervatívok pártja az örökre felejthetetlen emlékezetű Dessewffy Aurél azon szavaira, hogy: „semmi sem lehet tőlünk távolabb, mint azt, ami a nemzet életében 15 év óta történt, megsemmisíteni akarni. Nem hisszük ugyan, hogy ezen időben semmit el nem hibáztunk, semmiben nem tévelyegtünk volna; de e botlásokat véleményünk szerint tanúság gyanánt kell csak használnunk [a] jövőre nézve, nem ürügyül a visszalépésnek. A kiindulási pont nem

lehet egyéb, mint a mostani állapot, legyen az jó vagy rossz, úgy, mint az a múlt idők eseményeiből törvényesen s tetteleg kifejtett; s mi nem csak elfogadjuk ezen kiindulási pontot, de határozott ellenségei vagyunk és leszünk minden hátrafelé irányzott igyekezetnek.”³

Bizonyosan igaz, hogy kontárságok és visszaélések történtek konzervatív név alatt is, és hogy ilyenekre ezelőtt sem a liberalizmusnak volt kizárólagos szabadalma. Nem is vállalhat azon konzervatív irány, mely a magyar nemzetet regenerálni hivatva van, szolidaritást a konzervatív név alatt felmerült minden hóborttal és hóbortossal. De igenis hisszük, hogy azon bukott politika után, mely Magyarországot majd minden tekintetben bomló állapotában hagyta reánk, a dezorganizáció és a disszolváció politikája után: szükség van a konzerváció és konszolidáció politikájára, és ha sem a múltra visszamenni, sem a jelen állapotot, melyen konzerválni való ugyan semmi sincs, konzerválni nem lehet szándékunk, mélyen érezzük, hogy itt az idő valahára arra gondolni, hogy konzerváljuk: Magyarországot. Itt az idő a papíron való előmeneti rendszertől áttérni azon valódi haladásra, mely biztosítva a rendet és az erőteljes fejlődést, egyedül biztosítandja a szabadságot is; itt az idő nem megtagadni a szabadelvűséget, hanem elkerülni kárhuzatos tévedéseit; itt az idő nem azt kérdeni, mit kíván a doktrína, mit a teória, mit a sablon-liberalizmus, hanem kérdeni és

döntőnek tekinteni: mit kíván a magyar érdek? Itt az idő annyival is inkább erős kézben összpontosítani és a nagy célra öntudatosan, rendszeresen és egységesen vezényelni a nemzet minden erőit, minél kevésbé engedik meg viszonyaink az úgy is megviselt és megfogyott erők szétforgácsolását. Itt az idő a felvilágosított magyar konzervatív politikára, mely mentesen minden előítélettől, a magyar érdeket tekinti csak, de azt érvényesíti is hatállyal és eréllyel, és beigazolja Magyarországon is, amit annyiszor láttunk Angliában, és legújabbán láttunk Németországban: hogy a nemzetet emelő nagy reformokat kezdeményezhetik ugyan a liberálisok, de csak a konzervatívok gyakorlati szeme és erős keze viszi azokat keresztül és szilárdítja meg.

Ily értelemben mondta ki e sorok írója már 1869 őszén a *Pester Lloyd*-ban közölt egyik cikkében, hogy az uralkodó rendszer, ha végzetes hibáitól menekülni nem tud, szükségszerűleg a *konzervatív politika* diadalára fog vezetni. „Mindenki – ezeket írtam – volna bármi gyenge, bármi erős, többé-kevésbé tragikai következményeit fogja viselni az oly rendkívüli erőfeszítéseknek, melyekkel a közép-nívón messze fölülemelkedik. Ugyane sors fenyegeti a nemzeteket,

Asbóth János: *Magyar conservatív politika* (1875)

3 DESSEWFFY: *I.m.* 126.

ha minden erejük lázas megfeszítésével új határoszlopot emelnek történelmükben. Ott van a német reformáció és a francia forradalom, melyeknek következményeit oly sokáig sínylette e két nemzet. Az egyoldalú túlerőlködés megzavarja az erők súlyegyenét és a teljesített munka után be fog következni a természetes gyengülés, a visszahatás, és boldog az a nemzet, mely ilyenkor tönkre nem menve, bölcs és erős kezét talál, mely visszatartóztatja, midőn annak kell lenni a legfőbb törvénynek: hogy kerüljön minden további excesszust [kilengést – a Szerk.]”

„Ily rendkívüli erőfeszítés volt 1848, mely 1849-ben – ki tagadná – közel járt életünkhöz... Utóbajait még mindenütt érezzük. Higgadt államférfiaknak oda kell tehát törekedni, hogy ily általános krízis után *ne vezettessünk újabb válságoknak*, arra kell törekedniük, hogy a nemzeti élet visszavezettessék azon normál nivóra, melyről egyedül lehetséges az *egészséges továbbfejlődés*. Semmi excesszus tehát, semmi erőszakolás, semmi sértése a reális érdekeknek, semmi fejfel a falnak rohanás, hanem fejlődés kímélettel és béketúréssal, habár látszólag idővesztéssel is.”

És mivel láttam, mint sértetnek a dilettáns rendszerelenség, a kapkodó habozás és a vergődő impotencia politikája által a nemzet valódi érdekei még ott is, ahol e politika azokat avatatlan túlbuzgósággal előmozdítani vélte, azért mondtam, hogy e politika, ha tovább folytatatik, vezéreinek dicstelen bukására és ama férfiak uralmára fog szükségszerűen vezetni, akik a „konzervatív tradíciók és hajlamok mellett, fényes tehetségekkel, modern szellemmel, eleven érzékkel a nemzet kiáltó szükségei iránt és magas államférfiúi képességgel” vannak megáldva.

konzervatív irány,
**mely a magyar nemzetet
regenerálni hivatott**

KONZERVATÍV KONJUNKTÚRA

Igenis, a konzervatív áramlat terjed ellenállhatatlanul; nem fogja kikerülni a gondos észlelő figyelmét az az érdekes körülmény, hogy nálunk még a konzervatív eszméket különben egyáltalán nem kedvelő zsidók is kezdenek már hajolni a konzervatív irány felé. Ha pedig még a zsidók is kezdenek konzervatívok lenni, akkor a konzervatív irány szükségén és biztos győzelmén kétkedni alig lehet, mert egy zsidónak több praktikus esze van, mint tíz kereszténynek.

De vegyük a dolgot komolyan; meglepő tény, melyet oly bámész ámulattal fogadnak a sablon-liberalizmus előítéleteinek cafataiból kibontakozni még mindig nem tudók, azok, akik még ma is ötven évvel hátra vannak, hogy az új nemzedék – persze nem a dombszögi kaszinó püff-neki fiatalsága, hanem az intelligens, a tanult, művelt és gondolkodó, az európai eszmék áramlatában élő fiatal emberek zöme, akiknek száma, hála az égnek végre-valahára szemmel láthatólag szaporodik nálunk is – szembetűnően a konzervatív eszmékhez szít. És ez ígér a konzervatív iránynak biztos jövőt.

Mondja ugyan a tények mélyére hatni, az egy emberéleten át belevert előítéletektől szabadulni képtelen ó-liberális inkompetencia, hogy lám, ez a Bach-korszak nevelése! Ignorálják, amit különben is rágalmi és ferdítési rendszerükre illő következetességgel mindig ignoráltak, hogy senki oly bátorsággal és hatállyal nem küzdött a Bach-korszak demokratikus és bürokratikus germanizáló önkényuralma ellen, mint éppen a magyar konzervatívok és feledik, hogy a kérdéses nemzedék szellemének fejlődése túlesik a Bach-korszakon. És csakugyan nem ez, hanem az magyarázza meg a jelentős tény, hogy a mai fiatalságon már nem tudnak fogni az ideológiának híg tanai, mivel e fiatalság, mint meghaladott állásponttal, elfogulatlanul állhat szemben azzal a Rotteck–Welker-féle sablon-liberalizmussal, melyet a Szent Szövetség nyomása ellenében agitacionális rendszernek oly német professzorok és francia újságírók gondoltak ki, akik soha államügyek gyakorlati vezetésével nem foglalkoztak, és melyet még gyakorlatlanabbá tett az az érzélgős humanizmus, mely a napóleoni nagy háborúk természetes reakciójaképp uralkodott a '20-as években a szellemek fölött. Megannyi ok, hogy gyakorlati eredményekre ne vezethessen soha. És ha egyfelől természetes, hogy azon régibb nemzedék, melynek ifjúkori ábrándjai és rajongása van ezen eszmékhez kötve, mely ezen eszmék légkörében nevelkedett és élt egy

emberéleten át, nehezen bontakozhatik ki belőlük, mivel kevés ember őrizhet meg későbbi korára is annyi szellemi ruganyosságot, elfogulatlanságot és a korral haladni képességet, hogy higgadt ítélettel tekinthessen vissza azokra az elvekre, melyekért egykor rajongott, talán nemes hévvel küzdött és szenvedett is; és ezenfelül az emberekben rendszerint, de különösen nálunk és mostan, több a hiúság és az önérdék, mint az önmegtagadó hazafiság, miért ha mindjárt fel is ismerik, nem igen szeretik bevallani, hogy tévedtek; másfelől ép oly természetes, hogy azok, akik e rendszerrel elfogulatlanul állhatnak szemben, és múltjuk által semmiképpen sincsenek hozzákötve, annyival könnyebben ismerhetik fel gyarló voltát, minél szembetűnőbbek azon bajok, melyeket mindenütt szült, ahol, úgy mint nálunk, hosszasabban uralkodott.

Másfelől azonban a fiatalság mindenütt és mindenkor a koreszmék magaslátán áll és a modern áramlatokkal halad, a mai eszmék és áramlatok pedig nem azok, melyek a '30-as években mozgatták a szellemeket.

A mai áramlat a konzervatív áramlat Európa-szerte, világszerte. Ezt ne feledjék a hátramaradottak, és ne feledjék, hogy Magyarországot sokkal erősebb kapcsok fűzik a civilizált világhoz, semhogy ki tudná magát vonni azon áramlat alól, mely az egész civilizált világban uralkodik. Valamint nem tudott ellenállani a liberális áramlatnak egykor, úgy nem fog ellenállani a konzervatív áramlatnak ma.

Az állam erőinek koncentrálását, az államhatalom erőteljes hangsúlyozását, a konzervatív irány érvényesülését és sikereit látjuk ma mindenütt.

Bármi nagyok voltak a spanyol monarchia bűnei és mulasztásai, a spanyol köztársaság csak erőszakosan, minden szabadság elnyomásával, államcsínyek, haditörvényszékek, ostromállapot és szuronyok által képes mesterségesen tengődni; a nép pedig szívósságában csodaszzerű rajongással ragaszkodik a régi királyi vérhez és megyen a halálba egy ifjúért, aki nemes bátorságán kívül nem hozott magával egyebet, mint azt a hitet, hogy a pártoktól marcangolt országnak a polgári békét csak a legitim királyság tekintélye adhatja vissza, csak az a hatalom, melyet a *Pester Lloyd* egyik jeles cikkében úgy jellemzett, hogy „hatalma egy elvnek, mely gyakran megtámadva, mindannyiszor ismét érvényre tudott jutni, mely a népek szívéből és jogtudatából ki nem irtható hatalma a legitim jogrendnek”, megjegyvezvén egyúttal, hogy Spanyolország és Franciaország sorsa fényesen igazolja a monarchikus elvet és a jogfolytonosságot.

Thiers, mint a francia köztársaság elnöke, szükségesnek tartá kinyilatkoztatni, hogy senki sem lehet konzervatívabb, mint ő; de Thiers köztársasága még nem elég konzervatív, és hogy a köztársaság csak ideiglenesen is fenn tudjon állani, még erősebben kell támaszkodnia a konzervatív elemekre; így is bizonyos, hogy magában hordja a tarthatatlanságot és helyet ad hova-hamarabb a monarchiának.

Az európai kontinens politikáját dominálja a két legkonzervatívabb hatalom: Oroszország és a konzervatív politikájú és konzervatív férfiak által egyesített és nagyra tett Németország. De még a Németországban legújabbán lábrakapott katolikusüldözés is, jóllehet végzetes, és bizonyára magára Németországra nézve is kárhözatosnak mutatkozandó túlzás, eredetében konzervatív mozgalom, mivel a protestáns államhatalom harca az újabb államalakulással nem rokonszenvező katolikus elemek ellen, és lényegileg ugyanaz, ami az angol konzervatívok politikája volt egykor az írországi katolikusok ellenében.

Svájc az államegység és az összpontosítás ünnepét ülte 1874. április 19-én, midőn végre elfogadtatott azon szövetség-reform, melyet ezelőtt 1866-ban és másodszer még csak 1873-ban is elvetett volt a szavazók túlnyomó része. A kisebbség kitartóan folytatta a felvilágosítás harcát, melyet nagy siker követett. A tarka-barka jogrendszerek helyébe egységes jogrendszer, a föderáció helyébe egységes állam lépett. A laza kapcsolatot erőteljes államkormány központi hatalma váltja fel, mert a köztársaság államférfijait azon meggyőződés vezérelte, hogy ha sikerül erőteljes államot alkotniuk, ellensúlyozva lesz az a németiség, a francia és az olasz elemek szétfutó vágya által, amely most még nem nyilvánulhatott ugyan, de a nemzetiségi törekvések csiráit magában hordja.

Angolországban, daczára a Gladstone-kormányzat fényes pénzügyi eredményeinek és egy diadalmasan befejezett háborújának, az általános választások-

nál a liberálisok a még általok behozott *titkos szavazás* mellett is megbuktak és roppant többséget nyertek a konzervatívok, és vezérük Disraeli, aki még rövid idővel azelőtt bölcs tartózkodással tagadta meg a kormánybalépést, mivel idejét még nem látta megérkezettnek, mostan a nemzetnek körülötte összpontosult bizalmának alapján foglalta el a miniszterelnöki széket. És itten, éppen Angliánál vehetünk magunknak alkalmat mélyebben bepillantani annak okaiba, hogy miért érvényesülnek mostanában oly hathatósan és általánosan az előrehaladott nemzeteknél a konzervatív eszmék, és járja le magát a liberalizmus neve alatt oly sokáig dívott rendszer.

ANTILIBERÁLIS FORDULAT

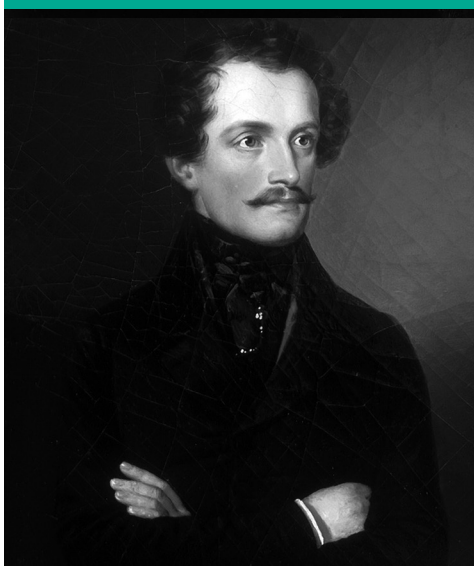
E rendszer akkor csírázott, midőn a francia forradalom elején megjelent Siéyesnek ismeretes röpirata: mi a *tiers-état* [harmadik rend – a Szerk.], s mivé kell lennie? Felelet az elsőre: semmi; a másokra: mindenné. Innen keletkezett az a rendszer, mely magát liberalizmusnak nevezte. Támaszkodva egyfelől azon visszaélésekre, melyekre inkább az abszolutizmus, de emellett tagadhatatlanul a nemesi és papi rendek osztályuralma is kétségkívül vezetett, amint hogy ilyenekre kell vezetni minden kifejtett osztályuralomnak, legyen akár arisztokratikus, akár demokratikus vagy liberális; kiaknázva másfelől a maga javára a demokráciának az egyenlőségnek és szabadságnak megragadó elveit, anélkül azonban, hogy azokat valóban respektálta volna: sikerült a régi rendek uralmát mindenütt megdöntenie egy osztálynak, mely saját magát „művelt középrendnek”, „magasabb polgári osztálynak”, a „nemzetek egészséges magvának” nevezte, és a régi rendekétől semmiben sem különböző önhittséggel és dőlyffel a rajta kívül álló osztályokat megvetette és szívéből gyűlölte, a „valódi nemzetnek” magát tekintette és az állam érdekei helyébe saját érdekeit helyezte. Miután zsengebb korában elég sokáig kacérkodott az egyenlőség, testvériség és szabadság elveivel és bizonyos érzelgős humanizmussal, és a kormányzat gyakorlatának ismeretétől ekkor még különben is távol állva, hathatósan terjesztette és gyakran kárhózatosan érvényre emelte a reális érdekeket és a gyakorlati szempontokat méltányolni képtelen ideológia irányát: később mindenütt, ahol hatalomra kapott, kimutatta foga fehéret, a régi rendek helyébe maga ült a népnek nyakára és aknáztta ki a köznépet és az államot továbbra is a liberalizmus jelszava alatt, de a korrupció segélyével és a maga emberei jólétének emelésére.

Így támadt az a kvázi-felvilágosodott, kvázi-demokratikus és kvázi-szabadelvű nagy hazugság, mely a *tiers-état*-nak, „művelt középrendnek”, az „egészséges polgári osztálynak” követelte az államhatalom monopóliumát, azon osztálynak, mely az államérendek helyébe szintén csak az osztályérdeket akarta volna helyezni, és mely az összes nemességet csak azért szerette volna egy kanál vízbe fojtani, mert osztályérdekeinek útjában állt.

Így sikerült csakugyan számos országban a *tiers-état*-nak – mint egyik szabadelvű, de a szabadelvűség kinövéséi irányában is elfogulatlan történetírónk, Szalay László mondja – „mindenné lenni, mielőtt az összes nemzetet képviselhette volna; mert a *tiers-état* elmondotta magáról, mit csak az összes nemzet mondhat: »a status én vagyok«, mert a Montmorencyk, a Richelieu-k arisztokráciája helyébe a boltosok arisztokráciája léptettetett.”⁴ Igen alaposan mondja Schäßfle, hogy „visszaélések nem csak a papi és földbirtokos nemesség uralmának kinövésében észlelhetők. Sokkal rafináltabb volt mindenkor a joghatalommal való visszaélés a pénzarisztokrácia részéről, melyet már Platón és Arisztotelész, különben oly eltérő véleményeken, egyaránt megbélyegeztek. Az újabb időben a joghatalommal való visszaélést az állítólag liberális pénzarisztokrácia inkább, mint valaha üzte. Nagyszámú *milliókat csennek el a liberalizmusnak a parlamentekben befolyásos vezetői*, az igazságszolgáltatást párteszközzé süllyeszti;

a régi rendek
helyébe maga ült
a népnek nyakára

4 Szalay László (1813–1864) centralista ellenzéki frakcióhoz tartozó történetíró beszéde a Képviselőházban, 1843. szeptember 27-én.

Konzervatív arcképcsarnok – Gróf Széchenyi István, gróf Desseffy Aurél, báró Sennyey Pál (Wikimedia Commons)

mert az alkotmányos szabadság nevével blaszfémice visszaélve, e mindent kiaknázó liberalizmus nem idegenkedik attól, hogy a lakosságnak nagy többségeit elnémítsa és meztelen önkény által, minőre az abszolutizmus nem vetemedt soha, leigazza.”⁵

Így teljesen igaza van a szocialista Fourier-nek, midőn azt mondja, hogy „mai civilizációnk tele van szegénységgel és nyomorral.” Ha a liberálisokat vigaszért kérdjük, akkor az éhezőknek a magasztos öntudatot dicsérik „szabad férfúnak” lenni, a „boldogság” alkotmány alatt élni, mintha az éhező ahelyett, hogy ebédeljen, az alkotmányt olvashatná. Beszélnek emberi jogokról, de sohasem beszélnek a „természetes jogról jóllakni”, ha az ember éhezik. A vadember a legelőnek, a halászatnak, a vadászatnak és a gyümölcsök felszedésének jogát bírja. A *liberalizmus*, a filozófok találmányainak legidétlenebbike, nem apasztotta, hanem növelte a szegénységet és a becstelenséget. Fölemelte a közterhet, anélkül, hogy a népnek munkát és keresetet szerzett volna; legyőzte, a demagógok pártédekeinek tette szolgáivá, anélkül, hogy sorsának javulására csak reményt is nyújtott volna. Bölcsességének kezdete és vége: „az éhezésre és a szuronyra alapított társadalmi szerződés.”

Ily körülmények közt természetes, hogy a kiaknázott munkásosztály és az elszegényedett földművelő nép a szocializmus és a kommunizmus vészes ábrándjaiba kergettetett, és nem e szerencsétleneket, hanem szerencsétlenségük okozóit éri ezért a felelősség. Minthogy azonban az elnyomott osztályok a rajongó ábrándokból és sikertelen törekvésekből mindinkább kijózanodnak, az orvoslatra gyakorlatibb utat és reális hatalmak szövetségét keresik. Az új zsarnok nyomása alatt a régi rendek ellen egykor táplált gyűlölet elenyészik. Ösztönszerűleg támad fel bennünk az apák tradíciója, mely azt beszéli, hogy a szegény népnek mégis jobb dolga volt az urak idejében, mint van most. Fel-támad a sokhelyt létezett patriarchális viszony emlékezete, összehasonlítások történnek a születési arisztokráciának minden fennhéjázás és kicsapongás mellett is fényes és *generosus* és a pénzarisztokráciának éppen nem fényes és éppen nem *generosus* tulajdonai közt; a földesúrnak, bármik voltak az egyes visszaélések, mindig érdekében volt jobbágy-ságának jóléte, míg a gyáros, ha éhen hal az egyik munkás, könnyen fogad másikat, mert éhező van a mai világban elég, a tőkepénzes érdekei pedig a szegényesedéssel és a kamatlábbal emelkednek. Végre a kommunizmus tanítványai talán öntudatlanul is vonzódtak a jelennek kiáltó nyomorában és a népnek gazdasági életét kiszivattyúzó elemek uralma alatt a régi rendekhez, midőn az egyház és a feudalizmus alapja és rendszere is voltaképpen az organizált kommunizmusnak volt egyik neme.

Másfelől igen jól tudják az elnyomott osztályok, hogy a régi rendek egykori uralmának helyreállításáról szó sem lehet többé, hogy ez irányban biztosítva lehetnek, hogy erre a rendek maguk álmodozásukban sem gondolnak már; hogy végre is érzik, miszerint újabb jelentőségre csak úgy és csak annyiban emelkedhetnek, ha a nemzet nagy töme-

5 Albert Eberhard Friedrich Schäffle (1831–1903) német szociológus, közgazdász, 1871-ben Ausztria kereskedelmi minisztere, a mű keletkezésének idején kezdett megjelenni nagyszabású, négykötetes munkája (*Bau und Leben des sozialen Körpers*. 1875–78). Egyszerre volt a szocializmus és a szabadversenyes kapitalizmus kritikus.

gében támaszra találnak, ha minden osztályérdekről lemondva, az államot jelenleg kiaknázó osztály ellenében az állam és a nemzet érdekeivel azonosítják magukat.

Így jött létre igen természetes úton az a liberálisokra nézve annyira váratlan és érthetetlen szövetség a toryk és a munkások, a földművelők közt, melynek eredménye az utóbbi választásoknál az angol konzervatívok döntő győzelmére vezetett. Így magyarázható meg a választási tudósításokban általában feltalálható azon jelentés, hogy: „The working men have thrown in their lot with the party of solid and steady rather than fitful and violent progress.”⁶ Hogy e meszszeható új fordulat ismét a felvilágosodott és érdekeit mindenkor felfogni képes angol népnél következett be először, az természetes.

Igaz való, hogy nálunk a liberalizmus inkább csak az ideológia és a gyámultalan inkompetencia irányában vétkezett, és alig lépett a fentebbiekben kimutatott második stádiumába, fejletlen anyagi viszonyainknál fogva egyfelől, de meg kétségkívül azért is, mivel alapjában mégis megmaradtunk arisztokrata nemzetnek; midőn azonban e második stádium előőrsei a korrupció és a nép gazdasági életének a tőke általi kiszivattyúzásaiban máris jelentkeznek: bizonyára nem az a teendőnk, hogy a baj kifejlődni engedjük, hanem az, hogy okulva más nemzetek példáján, örüljünk, hogy a baj nálunk még nem fejlett annyira, mint ott, és lássunk hozzá orvoslásához.

KONZERVATÍV KORSZAK FELÉ

És midőn ily általános ez áramlat világszerte, érvényesülni fog Magyarországon is éppúgy, mint érvényesült egykor a liberális áramlat. És érvényesülni fog annyival is inkább, mivel az utóbbi ötven évben, és különösen az utóbbi hét évben történtek Magyarországra nézve is kiáltó szükségé tették a konzervatív[izmus] és konszolidáció politikáját. Igaz, hogy a liberalizmus kinövéséi nálunk kevésbé jelentkeztek azon irányban, mint Nyugat-Európában és Amerikában. Nálunk inkább az első stádium jelenségei maradtak az uralkodók: az álladalom reális érdekeinek feláldozása absztrakt teóriáknak és szentimentális szempontoknak. De nem maradt el azért egészen a második stádium sem, és miután az óliberálisok egy része tartósan kezébe kapta volna a végrehajtó hatalmat, nálunk is felütötte fejét az ijesztő korrupció, az uralkodó elemeknek az állam kiaknázására célzó konzorciummá alakulása. Így jutottunk a magyar közvéleményt ötven évig zsarnokolt rendszer különböző oldalainak, az ideológiának és lelkiismeretlenségének csodás találkozása folytán a társadalmi, a gazdasági és politikai krachhoz.

Bármi melegen dobogjon szíve a szabadelvű reformért, a szabadság józan és igaz barátja – és azok akarunk lenni mi is – kénytelen beismerni, hogy ily viszonyok közt nem ezen a téren keresendők az államférfiú feladatai és nem e téren várhatók sikerei. Ilyenkor csakugyan minden lehető előhaladásaink közt legszükségesebb a jó rendnek előhaladása. Erélyesen összefogni, egységes akarattal egy célnak vezetni, ahol kell, kényszeríteni, az összes nemzeti erőket, hathatósan ismét fölemelni az absztrakt liberalizmusnak bármi téren feláldozott magyar érdekeket: csak ez mentheti meg mai disszoldiójának állapotában Magyarországot, nem pedig azon szabadelvűség, mely még nagyobb tért engedne a romboló és szétfutó elemeknek. De másfelől ilyen viszonyok közt nincs meg az érzék sem az ideális vívmányokért. „Mert – amint Széchenyi mondja – míg emberek vagyunk, általában véve még a legmagasabb, legszellemibb dolognak is csak úgy van jó illata, közkelete és tartós divatja, ha nincs az elízletlenítve mindazon anyagi életjavak, sőt életszükségek fejletlensége vagy aljasléte által, melyekkel, bár akarjuk, bár ne, meg nem szűnő érintkezésben vagyunk”.⁷ Hol ekképp, midőn minden pang, minden dermedez: természet szerint alig van egyén, kit felette égetőleg

**hathatósan fölemelni
a magyar érdeket**

⁶ A dolgozó emberek inkább a szilárd és állandó, mint a görcsös és erőszakos haladás pártján állnak.

⁷ Gróf Széchenyi István: *Magyarország kiváltságos lakosaihoz*. I. [1844] = *Gróf Széchenyi István hírlapi cikkei*. összeáll. gróf Zichy Antal, MTA, Bp. 1894. II. kötet, 272.

Asbóth János saját korában megjelent, első kiadású könyvei

Egy bolyongó tárcájából. I-II. (1866)

Párisból (1867)

Baloldal és szabadelvűség (1868)

A szabadság (1872)

A magy. kir. honvédelmi ministerium működése, 1867–1872 (1873)

Három nemzedék (1873)

Magyar conservatív politika (1875)

Irodalmi és politikai arcképek (1876)

Álmok álmodója (1878)

Udvarias levelek gróf Andrássy Gyulához (1878)

Új Magyarország (1880)

A Zaharától az Arabáig. Utazás Egyiptomban és Palestinában (1883)

Báró Sennyey Pál és gróf Apponyi Albert (1884)

Bosznia és Hercegovina. Útirajzok és tanulmányok. I-II. (1887)

Gábel Jakab (1890)

A közigazgatási reform (1891)

Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez (1892)

Kell-e nekünk vallásháború? (1893)

Korunk uralkodó eszméi (1896)

Asbóth János társadalom-politikai beszédei (1898)

Kiegészés vagy feloszlás (1898)

A föld mint társadalmpolitikai és nemzeti kérdés (1900)

Az őslakók hatása a bosnyák faj alakulására (1902)

ne sújtana a legközelebbi létszükségek fejletlen volta, s ki ehhez képest – mert hiszen meg nem szűnőleg kénytelen küzdeni azok némi pótlására – magasb és tartósbb szellemi felhevülésre lenne hajlandó vagy csak képes is! Az emberiség történelme általán e változatban mozog; a szilárd intézmények és szilárd kezek által teremtett jólétben a nemzetek nem követelhetnek elég szabadságot; és miután ennek feláldozták volna a rendet, a jólétet, örömmel fogadják a szilárd intézményeket és üdvözlik az erős kezet, mely a rendet és jólétet vissza tudja adni. A jóllakottak szabadságot, az éhezők kenyeret akarnak.

Midőn ilyenkor a liberalizmus követelményei helyett Magyarország sokáig elhanyagolt reális érdekeinek ápolását követeljük, nem vagyunk ellenségei a szabadságnak. Hanem igenis át vagyunk hatva annak tudatától, hogy a szabadság érdekeit lehet, de a nemzet, az állam érdekeit nem lehet elnapolni. Ha csinálunk erős és jólétnek örvendő, tekintélyes Magyarországot, ami a szabadságból tán hiányzik és amire ebből még szükségünk van, azt mindig lesz módunk fellelni és meghonosítani. De ha az országot elveszítendettük, ha a magyar nép pusztulásnak eredt, akkor szabadságot találhat az egyes, meglehet e földön, meglehet túl a tengeren, de Magyarországot nem fog találni sehol.

Bármi döntő legyen e szempont, arra nem lehet számot tartani, hogy az elfogultság és az önérdek is hódoljon neki; utaltam arra, hogy csak kevés ember, csak önállóbb és behatóbb szellem képes mindig a korrallal haladni, idősb éveire is megőrizni annyi elfogulatlanságot, hogy az uralkodott nézetek téves oldalait az előhaladott korrallal ügyeit felismerni képes legyen, és képes legyen felismerni a *különbséget elveink feladása és ez elvek téves alkalmazásának feladása* közt; a régi ember ragaszkodik a régi ideákhoz, és azért ha *ad acta* is kell ez embereket tenni, tisztelettel kell tenni.

De másfelől a politikai kalandorok, a korrupció emberei *intra muros et extra*, megijedve, hogy egy új rendszer nemcsak üzemük folytatását tenné lehetetlenné, hanem a kíméletesen eddig túrt álcát is lerántaná mocskos tetteikről és egész nyomorult voltukban mutatná be a világnak a parlament, a kormányzat és a társadalom nem egy korifeusát: kézzel-lábbal fognak az új rendszer ellen dolgozni és hangoztatni fogják még egyszer az egykor oly varázshatást tett nagy szavakat. De a nemzet a nagy szavaknak és szájhősöknek hinni nem tud többé! Ezek vezették el a nemzetet Világosig. Rettentő volt az ámitó ígéretnek után a véres bukás; de a bukás fényes és nagyszerű volt: Európa tapsolt; tapsolt a népek hazája, nagy világ a gladiátornak, aki elesett, mint egy hős, egy férfiú. A magyar meg volt elégedve. Volt oka búsulni, szidni a németet, és büszkének lenni, hogy magyar. Mi kell

neki több? De a mai bukás nem fényes, sem nem nagyszerű. Nem tapsol senki. Jó, ha nem nevetnek rajtunk.

A nemzet dezilluzionálva van. A szájhősök nagy szavai nem gyújtanak már. Lelkesedést nem idéznek elő. Az ideológok kora lejárt. A nemzet egyebet kíván. Az ámitók, a gyámoltalan ábrándozók, a könnyelmű dilettánsok helyett államférfiakat; a francia frázisok és német teóriák helyett a magyar érdekeket; a korrupció helyett a becsületességet! ■